

Çingiz han we mongollar

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Çingiz han we mongollar ÇİNGİS HAN VE MOĞOLLAR

kitapcy.ru

Okul kitaplarımıza Türk Moğol İmparatorluğu adıyla geçmiş ve tarih öğrenimimizin bir parçası olmuş olan bu siyasi yapı, Türkçemizde Moğol Devleti, Moğol İmparatorluğu, Çinggis Han (Cengiz Han) ve Devleti gibi değişik adlarla da anılır.

Çin'den Doğu Avrupa'ya ve Anadolu'ya kadar geniş bir alanı içeren bir imparatorluğun kurucusu olması dolayısıyla Çinggis Han, ansiklopedi maddeleri, makale ve kitap şeklinde tarih araştırmaları, roman ve hatta filmlerden aşına olduğumuz bir kişiliktir. Son yıllarda Almanya, A.B.D ve Hollanda'da açılan sergilerle de daha geniş bir tanıtım yapılmıştır.

Ancak kişiliği ve kurduğu devlet ile imparatorluğun tarihte bıraktığı izler hakkındaki görüşler çeşitli ve çelişkilidir. Bu yazıda bir taraftan bu türlü değişik görüşler ele alınırken, diğer taraftan da Çinggis Han ve evlâdının kurup geliştirdiği imparatorluk yapısının Türk, Moğol ve İç Asya tarihi açısından nasıl bir bağlama oturduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

• **Dünden Bugüne Tarihçilerin Değerlendirmeleri**

Çinggis Han hakkında bize bilgi veren tarihi kaynakların büyük bir kısmı onun yaşadığı 13. yüzyılda bazıları da 14. yüzyılın başında yazılmıştır. Bunlar, kurulan imparatorluğun kapladığı alanların genişliğiyle uyumlu bir çeşitlilik gösterirler. Geçmişteki tarih yazıcılarının büyük bir çoğunluğu, eserlerini Moğolların şevketli devirlerinde Moğol hanları hizmetinde yazmış oldukları için, buralarda gördüğümüz ayrıntılar daha çok bize Moğolları ve onların idaresini tanıtır. Bu tanımın dışında kalanlar da olmakla birlikte, bunların sayısı fazla değildir. Bu dönem kaynakları karşılaştırmalı ve eleştirel bir yaklaşımla yazılmış birçok çalışmanın konusu olmuştur.

Moğol İmparatorluğu sona erdikten sonra bu bölgelerde kurulan yeni devletler meşruiyetlerini Çinggis Han ve evlâdının kurduğu Moğol İmparatorluğu'nda temellendirerek, kendilerini bu büyük imparatorluğun yerine geçen siyasi yapılar olarak tanımlamışlardır. Öte yandan kendi meşruiyetlerini yeniden tanımlayan bu siyasi yapılar döneminde yazılan tarihi eserler, kendilerini ön plana çıkarırken zamanla Moğol karşıtı bir tavır da sergilemeye başladılar. Böyle bir tavır ilk önce Moğol İmparatorluğu'nun iki ucunda, Çin'de ve Rusya'da görülür. Çin'de Ming sülâlesi döneminin (1368-1644) birçok uygulamalarında görülen bu tavır, Rusya'da 15. yüzyılın ikinci yarısında Ortodoks kilisesinin siyasette etkin olmasıyla

kendini gösterir. Sonraki yüzyıllarda milliyetçilik hareketleri baş gösterdikten sonra ise bu tavrın yaygınlaştığını görüyoruz. Nitekim erken Osmanlı tarih yazımında Çinggis Han ve evlâdına karşı bir tavır olmamasına rağmen, daha sonraki yüzyıllarda ve Cumhuriyet devrinde Rusya'dakine benzer bir tutumun geliştiğini görüyoruz. Ancak daha ileride de söz edileceği gibi bu yaklaşım, Türkiye'de yaygın bir tutum olmamıştır. Bir taraftan okul kitapları Türk-Moğol İmparatorluğu'ndan söz ederken, öte yandan bilginlerin bir kısmı Moğol devri tahripkarlığından söz etmişlerdir. Kısacası tahripkârlığı vurgulayan benzer görüşler 20. yüzyılda çeşitli ülkelerde yaygınlık kazansa da, son 20-25 yıl içinde, yani 1975'lerden sonra tarihçilerin bu dönem hakkındaki görüşlerinin büyük bir değişime uğradığı görülmektedir. Ayrıca, batıda ve doğuda Moğol İmparatorluğu tarihi ile ilgili çalışmalar, yeni görüşlerin ileri sürüldüğü bir alan haline almıştır.

Öte yandan Moğol İmparatorluğu ile ilgili çalışmalar ise, bütün Moğol tarihini kapsamaktan ve Moğol toplumu ile ilgili olmaktan çok, Çinggis Han devrinde kurulmuş olan imparatorluk yapısı ile ilgilidir. Moğolların kendileriyle değil de imparatorluğun Çinggis Han tarafından kurulduğu ve evlâdı tarafından görkemli bir şekilde devam ettirildiği dönemler üzerinde odaklanan tarihçilerin bu eserlerini, dünyada büyük değişikliklerin meydana geldiği 1975-95 arasındaki dönemde verdikleri görülür. Büyük bir ihtimalle bu değişim, bilginlerin kendilerini yaşadıkları dünyada büyük değişikliklerin ortasında bulmalarıyla ilintilidir. Bu değişiklikleri, özellikle çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisinde etkin olmalarıyla yeni bir dünya düzeni anlayışının doğması, tarih yazımında da "dünya sistemi"nin geçerli bir kavram olarak kullanılması (1974) ile "küreselleşme" kavramının önem kazanması (1986) şeklinde özetleyebiliriz. Hatta bu açıdan bakıldığında, son zamanlarda İç Asya tarihini yeni bir dönemlendirmeye tabi tutma çalışmaları da dikkati çekmektedir. Moğol İmparatorluğu bütün bu çalışmaların odak noktasını teşkil etmektedir.

CENGİZ HAN

JACK WEATHERFORD

ÇEVİRİ:
SERMİN KARAKALE

Kronik

5
BASKI

Dünyada meydana gelen bu değişiklikler çerçevesinde bugün Moğol tarihine bakış da değişmiştir. Ne de olsa Çinggis Han ve evlâdı idaresindeki Moğollar ve Türkler, Asya-Avrupa çapındaki en büyük imparatorluğu kurmuşlardı. Evvelce bu imparatorluk Asya'da şiddetle esen bir fırtına olarak değerlendirilmişken, son çeyrek yüzyılda birden oldukça ciddi çalışmaların meydana geldiği dinamik bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir değişimi yalnız batıda görmüyoruz; 1960'lerde başlayan bir ivme ile önce Çin Halk Cumhuriyeti'nde (ÇHC) ve sonra eski SSCB'de de Moğol İmparatorluğu tarihinin hareketli bir araştırma alanı haline geldiği gözlenmektedir. Moğol İmparatorluğu'na karşı olumsuz tavrını değiştirmeyen ise, sadece eski Sovyetler Birliği olmuştur. Ancak, 1991 sonrasında Rusya Federasyonu'nda bu durum değişmiştir. Burada, günümüzün tarih yazımı değerlendirilirken, sırasıyla eski SSCB, bugünkü Rusya ve ÇHC'deki çalışmalar genel hatlarıyla tanıtılacak; sonra da, batı dillerinde ve Türkçe yazılmış eserler değindikleri konular bağlamında ele alınacaktır.

İleride daha ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, 1962'de ÇHC'de Çinggis Hanın tarihteki yeri olumlu bir şekilde değerlendirilmişti. Bu olaya bir tepki olarak 1970'de eski SSCB'de "Asya ve Avrupa'da Tatarlar ve Moğollar" adını taşıyan bir sempozyum düzenlenmiş ve sunulan bildiriler aynı yıl Mongolı-Tatarı v Azii i Evrope adıyla yayınlanmıştır. Sempozyumdaki hâkim fikir şu şekilde özetlenebilir:

Bazı Çinli bilginler tarafından ileri sürülen ve Çinggis Han'ın seferlerinin insanlık tarihi açısından ilerici bir rolü olmuş olduğunu ortaya koymaya çalışan fikirler bilimsel temellere dayanmamaktadır.

Sino-Sovyet ilişkilerinin gergin bir dönemine rastlayan bu görüşler, Çin'deki Moğol, yani Yüan sülâlesi üzerinde odaklanmanın, emperyalist emellere hizmet ettiği merkezinde idi. Ayrıca ÇHC'deki tutumun Marksist tarihçilik anlayışını da yozlaştırmağa yönelik olduğu düşünülüyordu. Aslında o dönemin Moğol Halk Cumhuriyeti'nde de bilginler Sovyet yanlı politikalar içerisinde SSCB'deki meslektaşlarının görüşlerini paylaşıyorlardı. Bu konuya 1991'de yazdığı "Tarih ve Mitoloji'de Çinggis Han" makalesi ile değinen büyük Moğol bilgini Sh. Bira, yeni başlayan demokratikleşme sürecinde 1992 yılında Çinggis Han'ın 830. yıl dönümünü kutlama hazırlığı içinde olduklarını, oysa ki 30 yıl önce 800. yıldönümünde

Çinggis Han'ın o dönem Moğol Halk Cumhuriyeti Devrimci Partisi tarafından lânetlendiğini kaydetmektedir.

Moğol tarihi çalışmalarına katkılarıyla tanınan ve eserleri Türkçeye de çevrilmiş olan Barthold ve Vladimirtsov'un ölümlerinden sonra, 1930'lardan itibaren Sovyet bilginleri arasında Moğol İmparatorluğu'nun çevredeki yerleşik kültürleri gerek ekonomik bakımdan gerekse sosyal ve kültürel açıdan felakete sürüklemiş olduğu görüşü hâkim olmuştur. Unesco İpek Yolu Bozkır Seferinde (1991) de Orta Asyalı arkeolog ve tarihçilerin de, devamlı olarak Moğol tahripkârlığından söz ettiklerini duymuş; batıda ve ÇHC'de yapılan yeni araştırmaların Orta Asya'da henüz pek revaç bulmamış olduğunu müşahede etmiştim. Bu durum da ileride sözü edileceği gibi 1991 sonrasında değişmiştir. Profesör Edward Allworth da 1990'de çıkan The Modern Uzbeks adlı eserinde Sovyetler devrindeki bu anti-Moğol görüşün Altınordu hâkimiyetine dayanan bir nefret olduğunu söylüyorsa da, kaynaklardan anladığımız kadarı ile, bu türlü görüşler daha çok Altınordu sonrası Rus İmparatorluğu'nun yükselişi ve sonra da milliyetçilik hareketleri içinde gelişmiştir. Charles J. Halperin'in Russia and the Golden Horde adlı eseri Altınordu devrinde, Rus ve Türk-Moğol ilişkilerinin ne kadar girift olduğunu ve özellikle Moskova Dükalığı'nda kurumların Türk-Moğolları örnek almağa yönelik olmuş olduğunu göstermektedir. Donald Ostrowski'nin yakınlarda yayınlanmış olan Muscovy and the Mongols adlı eseri de bu konuları ayrıntılı bir biçimde ele almakta ve Rusya'da görülen bu görüş değişikliğini 15. yüzyılın ikinci yarısına yerleştirmektedir.

Prof. Dr. İsenbike TOGAN,

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi /
Türkiye. Taryhy makalalar